

WOJCIECH KALISZEWSKI

Isten, ki Lengyelhont...

fényei és árnyai

ALOJZY FELIŃSKI HIMNUSZÁNAK TÖRTÉNETE

1. TÖRTÉNELEMÓRA

Az *Isten, ki Lengyelhont* ének, amely erőteljes kollektív éneklés kíséretében szokott felhangozni, a lengyel nemzeti és vallási hagyomány egyik hangja. Ez a hang közel két évszázada változatlanul erősíti az Isteni Gondviselésbe vetett hitet, valamint állandósítja és megszilárdítja a szabad lengyelek közösségét, akik megérdemlik, hogy független hazában éljenek. Azonban, ez a méltóságteljes könyörgő ének, amely megfelel a hazafias axiológia és a teológiai ortodoxia összes feltevésének, a Bécsi Kongresszus utáni idők politikai valóságának, ha nem is zavaros, de minden bizonnyal téves értékeléséből gyökerezik, amelyet a költő, Alojzy Feliński képviselt.

Feliński (1771–1820), az 1811-ben kiadott *Barbara Radziwiłłówna* tragédia írója, szerző, műfordító (többek között Wolter, Marmontel és Delille műveit fordította), a késői klasszicizmus képviselője, 1815-től Varsóban lakott, ahol több tudományos és irodalmi társaság tagja, valamint arisztokrata szalonok törzsvendége volt, beleértve a Mostowski család szalonját is, amely az Ikszek Társaságának találkozóhelye volt. E számos társasági-irodalmi kapcsolat közelebb vitte Felińskit a Királyság politikai hatalmainak legmagasabb köreihez is – vendégeskedett a Brühl Palotában, ahol akkoriban Konsztantyin nagyherceg, a Lengyel Királyság kormányzója tartózkodott. Ezt a tényt közvetlenül össze kell kapcsolni az *Isten, ki Lengyelhont* himnusz keletkezésével. Tudniillik Konsztantynnak nagyon fontos volt, hogy az újonnan létrehozott Királyságnak és az új hadseregének legyen saját himnusza. A herceg kívánságát nem elégítette ki a *God save the King* angol himnusz lengyelesítése avagy parafrázálása. Hiszen a himnusznak egy hiteles, direkt erre a célra írt éneknek kellett lennie, amely tele van az új uralkodó iránt táplált hálával és szeretettel. Ezt az igényt Feliński elégítette ki. Konsztantyin herceg nagy elégedettségére írt egy verset, amelyet Jan Nepomucen Kaszewski kapitány zenésített meg, és így született meg az a himnusz, amelyet a Lengyel Királyságban megrendezett minden nagy ünnepség alkalmával elénekeltek és eljátszottak. Feliński himnusza nyomtatott formában 1816. július 20-án jelent meg a „Gazeta Warszawska”-ban („Varsói Újság”-ban). Érdemes – csak hogy az *Isten, ki Lengyelhont* himnusz keletkezésével kapcsolatban teljes képet kapjunk – a „Gazeta Warszawska”-ban közzétett teljes szöveget felidézniük:

Boże! coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały,
I tarczą swojej zasłaniał opieki
Od nieszczęść, które przywalić ja miały:
Chór
Przed twe oblicze zanosim błaganie,
Naszego króla zachowaj nam Panie!

Ty, coś ja potem, tknęty jej upadkiem,
Wspierał walczącą za najświętszą sprawę,
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem,
Wśród samych nieszczęść pomnożył jej sławę:
Przed...

Ty, coś na koniec nowymi ja cudy,
Wskrzesił, i sławne w klęsk wzajemnych w boju
Połączył z sobą dwa braterskie ludy,
Pod jedno berło Anioła pokoju:
Przed twe...

Wróć nowej Polsce świetność starożytną
I spraw, niech pod Nim szczęśliwą zostanie;
Niech sprzyjażnione dwa narody kwitną,
I błogosławią Jego panowanie:
Przed twe...

Isten, ki Lengyelhont oly számos éven
Övezted fényel és dicső karoddal
Megóvtad őt a számtalan veszélyben
S ő bátran küzdött az ostromló bajjal;
Kórus
Szent oltárodnál térdrehullva kérünk:
A királyunkat őrizzed meg nekünk!

Te, valamiért ezután őt szenvedéssel sújtván,
Támogatta harcát a legszentebb ügyekért,
És látván a világ az ő hősiességét
Szenvedéseiben fokoza dicsőségét:
Szent...

Feltámadt a sírból, csodák hatására
Nem figyelve a harcban szenvedett kudarcra
Egyesített két testvéri népet,
A béke Angyalának közös jogarában:
Szent...

Vissza régi dicsőségét az új Lengyelországnak
Legyen boldogság, virágozzék újra béke;
A két barátságban élő népben,
És áldás szálljon a kormányzóságra:
Szent...

Íme Alojzy Feliński himnuszának eredeti verziója, mely négy négysoros versszakból állt, méltóságteljes hendekaszillabusban íródott, a versszakokat ugyanilyen ritmusú refrénként ismétlődő disztichon választja el. E mű patetikusan körbeöleli az egész lengyel történelmi múltat és prófétaí módon kijelölték a jövőjét. A hősies küzdelmek, harcok és cselekedetek útja, Feliński szerint, a nemzeti vereség pillanatában éri el tragikus csúcspontját, de az igazságos Isten elküldi – micsoda hiperbolizáló metafora, avagy tulajdonképpen metonímia – a béke Angyalát – Sándort, és a lengyelek királyává teszi. Ettől kezdve, a jogara alatt az „új Lengyelország” boldogan fog fejlődni. És még valami: arra a két „barátságban élő” nemzetre, a lengyelekre és oroszokra mostantól, egy uralkodó jogara alatt, korlátlan boldogság és megelégedettség vár. Feliński a politikai valóságot a lengyel–orosz testvériség szlavofil víziójával támasztotta alá. A „barátságban élő” archaikus melléknévi igenévi forma olyan nemzetek vízióját fejezi ki, amelyek a mostantól szövetségesek, mintha állandóan újraépítenék a barátságukat újabb és újabb, kiterjesztett és elmélyített elvekre alapozva. Ilyen módon kellett volna végül megvalósulnia, a történelem kanyargós folyamata által – isteni beavatkozás által – a földön a történelmi igazságnak, amely örökre biztosította volna a lengyeleknek a szabadságot, békét és a jólétet. A későbbi utánpótlásokban, többek között az 1816. augusztusi „Pamiętnik Warszawski”-ben („Varsói Napló”-ban)

a Feliński-mű címe így hangzott: *Himnusz. A Lengyel Királyság kihirdetésének évfordulójára.*

Feliński versének mind politikai, mind pedig vallási tartalma tükrözte – a keletkezés időpontjában – a lengyelek körében uralkodó meggyőződéseket és hangulatokat. Mikor hivatalos állami ünnepeken hangzott el, pl. Sándor névnapja alkalmából, egyenesen „nemzeti éneknek” nevezték. Ez arról tanúskodik, hogy nagy népszerűségnek örvendett Alojzy Feliński verse, amelyet a XVIII. századból származó *Serdeczna matko* mária-ének dallamára kezdtek el énekelni, és lassan elhagyták a Kasznicki által komponált dallamvonalat. Ugyanakkor az ének népszerűsége azzal járt, hogy a spontán módon terjedő másolt szöveget a szerzőtől függetlenül átirták, módosították. Az eredeti szöveg aláíratlan, anonim változatok keletkezésének alapjául szolgált. Ezen a helyen érdemes megjegyezni, hogy Feliński himnuszának szolgálkú hangnemét megpróbálták nyilvánosan megkérdőjelezni. Nem sokkal az *Isten, ki Lengyelhont* a „Pamiętnik Warszawski”-ben való 1817. februári megjelenése után, megjelent Antoni Gorecki (1787 – 1861) *Hymn do Boga o zachowaniu wolności* (*Himnusz Istenhez. Hogy megőrizzük a szabadságunkat*) című verse. Ez, a Feliński által hirdetett isteni beavatkozás lényegének tudatos kiforgatása volt. Gorecki radikálisan megváltoztatta a himnusz tartalmát, miközben megtartotta a vers könyörgő hangnemét. Új könyörgéseket vezetett be, amelyeket az isteni trón elé vitt. A szabadság fogalma, mint a legszentebb és a lengyelek által leginkább vágyott érték, körül összpontosultak ezek. A szabadságért – ha szükséges – az életünket kell adni:

Jedno Twe słowo, wielki gromów Panie,	Egy szavad, ó hatalmas Isten,
Z prochów nas, z prochów wskrzesić było zdolne;	Képes volt a porból feltámasztani minket;
Jesli znów karać Twa wola nastanie,	Ha újra büntetni kívánsz majd minket,
Obróc nas w prochy, ale w prochy wolne.	Tégy porrá, de szabad porrá minket.
Niesiemy modły przed Twe ołtarze,	Szent oltárodnál térdrehullva kérünk
Zostaw nas, Panie, przy wolności darze.	Hagyj meg szabadságunknál Istenünk

Gorecki himnusza hazafias, nemzeti, szabadságot pártoló és az akkori politikai kontextusban határozottan oroszellenes hozzáállást mutatott. A hasonlóságot Feliński szövegéhez a verssorok ugyanolyan sémába rendezése adta, amit Gorecki megtartott. De Gorecki himnuszában türtajoszi hangnemek jelentek meg, amelyek jelen voltak a lengyel szarmata hagyományban. Ezeket nagyon hangsúlyozták a forradalmi költészetben vagy a bari konföderáció énekeiben. A Felińskivel való vitába szállás túlságosan is látható volt. Fontos szerepet kapott mindkét esetben a vallásosság kinyilvánítása és kizárólag az isteni akaratnak és hatalomnak való alávetettség. Emlekeztetőül, a bariak azt énekelték: „Stawam na placu z Boga ordynansu/ Rangę porzucam dla nieba wakansu/dla wolności ginę/wiary swej nie minę/ten jest mój azard” (Isten parancsára állok itt/ Rangomat elhagyom, hogy mennybe mehessenek/ a szabadságért meghalok/ hitemet nem hagyom el/ ez az én kockázatom), úgy, hogy nem

ismertek el senkit maguk fölött, csak Istent, Krisztust és a Szűzanyát. Ezt az összefüggést Gorecki erősen hangsúlyozta a szövegében.

Ennek az 1815 után keletkezett két versnek köszönhetően, megmutatkozott a lengyelek 1815 utáni hozzáállásainak, hangulatainak és politikai számításainak nagyon egyértelmű válaszvonala. A Gorecki által felhozott szabadság témája kizárta, hogy a nemzeti létezés bármilyen formában az orosz cár kegyelmétől függjön. Az egyetlen, aki biztosítja a szabadságot, az Isten. A himnuszban Gorecki által említett örök kapcsolat – „Ty ojcow naszych, nieśmiertelny Boże!” (Atyáink hallhatatlan Istene!) – olyan kapcsolat, amely közvetlenül bíz az Isteni Gondviselésben, amelynek nincs szüksége földi és politikai közvetítőkre. Mindkét himnuszban, amelyekben megtartották az emelkedett és papetikus hangnemet, hasonló, a bibliai hagyományból merítő motívumok jelennek meg, amelyek nem csak a világ történelmébe beavatkozó Isten hatalmát mutatják, hanem az igazságosságát is. Ez egyébként a himnuszok hosszú és szembetűnő hagyománya. Feliński és Gorecki himnuszainak tematikus rétegét úgy lehet összehasonlítani – a forrásokat elemezve –, hogy Jan Paweł Woronicz 1805-ben kelt *Hymn do Boga (Himnusz Istenhez)* című művét vesszük alapul, amelyben a lengyelek szabadsághoz fűzött reményei az Isteni Gondviselésben találtak érvet.

A két vers – Feliński és Gorecki – ütköztetése egy sajátos versenyt indított el, amelynek célja nem csak az volt, hogy eldöntse a himnusz politikai funkcióját, hanem hogy a tartalma által befolyással bírjon a hozzáállások valamint a nemzeti és hazafias érzelmek alakítására. Gorecki Lengyelország jövőjét az ő szabad, keresztényi és lovagi múltjából gyökereztetni, míg Feliński egy teljesen új – pragmatikus, politikai kalkulációkon alapuló – útvonalat tűz ki, amely lényege „barátságban élni” az orosz nemzettel. Ez a két pólus a XIX. századi lengyelek viselkedésének reális területeit jelölik ki. Ezek körül fognak összpontosulni azok a tevékenységek, amelyek forradalmi hozzáállásban vagy a konzervatív magatartásban fognak megmutatkozni.

100 év leforgása alatt Alojzy Feliński himnuszának tartalmi rétege nagyon mély evolúción ment keresztül. Alaposan megváltozott a mondanivalója, a szolgálélkű ódából nyilvánosan szabadságot követelő nemzeti ének lett. Végigkísérte a lengyel viharos történelmet zenei és költői illusztrációt biztosítva neki. A himnusz egy változtatható struktúrát kínált a hazafias énekeknek. És egy ilyen ének szükségessége akkor egyre nyilvánvalóbbá vált. Ahogy Feliński himnuszának monumentális értékelésének szerzője, Dioniza Wawrzykowska-Wierciochowa fogalmazta ezt meg: „I Sándor Lengyelországot érintő jó szándékaiba vetett hit gyorsan csődöt mondott. Feliński *Himnusza* majdnem hogy napról napra idejétmúlttá és disszonánssá vált.” A helyzet a Királyságban valóban egyre feszültebb lett, elkezdődött a földalatti mozgalom, az ifjúság nagyon hazafias és függetlenségi hozzáállást mutatott. A felkelés kitörése csak idő kérdése volt. Ez az idő 1830. november 29-én jött el.

A novemberi felkelés áthúzott minden olyan tervet, ami a függetlenség építését az orosz uralkodók jogára alatt képzelte el. A hozzáállások változását végigkísérte az *Isten, ki Lengyelhont* ének, a Feliński változathoz képest megváltoztatott verssorokkal

és refrénnel. Már akkor, 1820. körül – a leírások alapján – megjelent a himnusznak egy új, tartalmát tekintve hazafias refrénváltozata. Az egyetemisták találkozóin és gyűlésein ezt énekelték:

Przed Twe ołtarze zanosim błaganie,   Szent oltárodnál térden állva kérünk
Naszą Ojczyznę racz nam wrócić Panie!   Szabad hazánkat add, ó, vissza nekünk!

Ez egy alapvető változás volt, amely egyértelmű mondandót hordozott magával, miszerint a lengyelek nem vetették el a szabad és teljesen szuverén haza gondolatát. A Feliński és Gorecki himnuszainak különböző soraiban bevezetett változások kezdetének témakörét részletesen taglalja és dokumentálja a már korábban hivatkozott Dioniza Wawrzykowska-Wierciochowa műve.

A himnusz új, hazafias és nyilvánosan függetlenségi változata nagy népszerűségnek örvendett a lengyel fiatalok körében. Az egyetemistáknak és a fővárosi kézművesek számára nemzeti énekké vált, amely magával ragadó, a legmagasabb hazafias érzelmeket felszabadító mű. Most, a megváltozott alakjában benne rejtett az erő, hogy megmutassa a gondolatokat és érzelmeket tettek formájában. „A Kongresszusi Királyságban – ahogy a himnusz monográfiájának szerzője írja – az *Isten, ki Lengyelhont* ének lement a föld alá”. Az ének jelenléte a földalatti mozgalomban szimbolikus többletjelentést adott neki, amely megkülönbözteti más vallási énekektől mind a mai napig.

A novemberi felkelés ideje, természetesen az *Isten, ki Lengyelhont* ének ideje is. Tulajdonképpen nem volt olyan megmozdulás, istentisztelet vagy ünnepség, ahol ne énekelték volna el ezt a himnuszt. A *Dąbrowski-mazurka* mellett, továbbra is Alojzy Feliński nevével összekapcsolt himnusz a legemelkedettebb és leginkább lengyel nemzeti ének abban az időszakban.

Nincs rá mód, hogy egy ilyen rövid elemzésben bemutatásra kerüljön az *Isten, ki Lengyelhont* himnusz szövegének változásáról szóló hosszú és komplikált történet. Számos verziója és változata, amelyek konkrét csoportokkal függtek össze, pl. az említett egyetemisták, vagy a különböző megszállt területeken énekelt változatok, egy különleges gyűjteményt alkottak. Ugyanakkor – időtől és helytől függetlenül – a himnusz gondolati és kompozíciós tengelye az Isteni Gondviselésbe vetett hit maradt. Ilyen világosan – mondhatni: klasszikusan – kifejezett hit jellemezte a közösséget, amely tisztában volt a vallási és nemzeti hagyományaival. Ebben a tekintetben a vonal, ami összeköti a *Bogurodzica-t* és az *Isten, ki Lengyelhont* egy egyenes és állandóan jelenlévő útvonalat jelöl ki, amely Lengyelország történelmét folyamatosan átöleli. Ez a földi erő és katonai hatalom szempontjából paradox és abszurd hozzáállás tüzte ki a hitre épülő kultúrának, hogy vezető szerepet töltsön be a nemzet és állam létezésének feltétlen szükséges feltételei között. A felkelések közötti időszakban ez a hozzáállás nem csak nem tűnt el – az 1831-ben szenvedett vereség ellenére – hanem mélyebbé és erősebbé vált. Fontos emlékeznünk, hogy a novemberi felkelés leverése után, az orosz hatalom, szigorú cenzúrát alkalmazva, betiltotta az *Isten, ki Lengyelhont* himnusz éneklését. Hivatalos templomi énekként csak a porosz megszállás alatt

lévő területeken volt engedélyezett. De ott sem voltak teljesen jóváhagyóak vele, mivel féltek, hogy a lengyelek németellenes hangulatát fogja fokozni.

Az *Isten, ki Lengyelhont* jelenlétének története a különböző megszállt területek társadalmi életében egy külön dolgozat témája lehetne. A szöveg és dallam új alakzatokat kaptak, a helyi körülmények is befolyásolták, de az éneket továbbra is ugyanolyan himnusznak értelmezték és azonosították, amely Istenhez könyörög, hogy támassza fel a szabad Lengyelországot.

Ha Lengyelország XIX. századi történelmében kivételes pillanatokot keresünk, amelyeket megrázó események jellemeznek, akkor kétség nélkül a hatvanas évek elejét kell megjelölnünk. Az akkori feszültségek végül a januári felkelés kirobbanásához vezettek. Feliński himnusának eléneklésére Sowiński tábornok (aki 1831-ben hősiiesen védte Varsót) özvegyének temetése adott alkalmat. A temetés igazából hazafias tüntetéssé alakult. Mindez 1860 júniusában történt. Ezután, pár hónap elteltével – ahogy az emlékiratokban olvassuk – a varsói Leszno-ban volt híres tüntetés, a kármelita atyák templománál, amelyet a novemberi felkelés kirobbanásának harmincadik évfordulója alkalmából szerveztek. Az akkor elénekelte hazafias énekek között felhangzott az *Isten, ki Lengyelhont* is. A himnuszt az 1861-es szörnyű varsói események idején is énekeltek, amikor a cári csendőrök a védtelen tüntetőkre lőttek.

Tulajdonképpen, abban az időben nem volt egyetlen olyan történelmi, nemzeti, vallási ünnepség Varsóban, Vilniusban, Lvivben, Poznańban vagy Krakkóban, ahol ne énekeltek volna el emelkedett hangnemben az *Isten, ki Lengyelhont*. A himnusz szövege számtalan másolatban és nyomtatványon keringett, szájról szájra terjedt és így jegyezték meg az emberek. Ebből adódik, hogy a néhai Lengyel Köztársaság gyakorlatilag minden zugában ismert az ének, és különféle változatai és variánsai.

Az *Isten, ki Lengyelhont* a januári felkelés során lehetett hallani. Az életüket feláldozó felkelők éneke és imája volt, végigkísérte a száműzötteket is.

1918-ban, Lengyelország függetlenségének visszaszerzése után, amikor arról vitáztak hevesen, hogy mi legyen a nemzeti himnusz, az *Isten, ki Lengyelhont* volt – az Ujejski *Korál* vagy a *Pierwsza Brygada* mellett – az egyik legkomolyabb javaslat.

Feliński himnusza jelentős volt a következő évtizedekben is. A német megszállás és a háború utáni kommunista rabszolgaság idején a remény és szabadság éneke volt. A lengyelországi politikai helyzet értelmezése szempontjából nagy jelentőséggel bírnak a refrén második sorának változatai: „Ojczyznę wolną pobłogosław Panie” („Szabad hazánkat áldd meg Urunk”) vagy „Ojczyznę wolna racz nam zwrócić Panie” („Szabad hazánkat add, ó, vissza nekünk!”). Mind a mai napig lehet találkozni mindkét verzióval.

2. SZÖVEGELEMZÉS

Az *Isten, ki Lengyelhont* himnusz szövege a kétszáz éves történelme során fejlődött és állandósult – ahogy fent említettem – számos variációban, változatban és átírás-

ban. Minden változat arról tanúskodik, hogy a himnusz mennyire volt népszerű, milyen szerepet töltött be a lengyel történelemben. Ezért mindegyiket külön-külön bemutatnánk és elemezhetnénk. Jelenleg az 1861-ből származó változathoz, amely *Ima a Hazáért-ként* ismert valamint a XX. század 60-as éveiből származó kortárs verzióhoz nyúlok. Az első változat 11 db négysoros versszakból áll, amelyek hendekaszillabusban íródtak. A versszakokat kétsoros szintén hendekaszillabusban íródott refrén választja el. A másik (mai napig énekelt) verzió két versszakból áll ugyanolyan sémával és ugyanúgy szerkesztett refrénnel.

Az ének számos, egymással összefüggő verssorból áll. Minden versszakban párokat alkotnak, amelyek egy logikus, mondattani és értelmezési egységet alkotnak. Minden versszakban kettő ilyen pár található. Az első és egyben a címet képező egység a lengyelek különleges kapcsolatára utal Istennel. Fontos észrevétel, hogy az Istenhez fohászzkodók nem vesznek igénybe közbenjárókat – pont ilyen közbenjárókon alapul a nagy, középkori időkhöz visszanyúló hagyomány a *Bogurodzica-val* az élen – közvetlenül fordulnak a Teremtőhöz, egyszerű kapcsolatot építve vele. Ez a közelség a lengyelek több évszázados hűségéből és állhatatosságából adódik, akik mindig Isten mellett álltak, valamit ennek a konkrét kapcsolatnak a háborús vagy lovagi értelmezéséből. Ebből következik az isteni fizetség – „hatalom és dicsőség” fénye. Ilyen fenéges stiliztikába foglalták Lengyelország egész történelmét.

A második egység kibontja és elmélyíti az első egység tartalmát: Isten volt mindig is Lengyelország egyetlen és legfontosabb védelmezője a külső ellenséggel és szenvedéssel szemben. Ugyanakkor a versszak utolsó sorában emlékeztet arra, hogy Lengyelország szabadsága állandóan veszélyeztetve van. Lengyelország mindig is ellenszenvet váltott ki a szomszédjai körében. De az állandó veszélyt Isten pajzsa ellensúlyozta.

A refrén disztichonja a közvetlen megszólítás megerősítése és megismétlése, amelyben a közösség, „mi” az összes lengyelre vonatkozik – az elődökre és a most élőkre egyaránt – „könyörög”, és kéri az Istent, hogy adja vissza vagy áldja meg a szabadságot. Ez a lényeges szemantikus különbség a haza jelenlegi helyzetéből adódik. A XIX. század megszállása során és a második világháború után a szabadság visszaszerzéséért könyörögtek. A két világháború között és 1989 után visszatért a szabad hazára áldást kérő verzió. A második versszak Lengyelország tragikus bukására emlékezik. Az első egység emlékeztet a lengyelek bátorságára, akiknek a haza függetlensége a „legszentebb ügy”. Isten cselekedetei, a Gondviselés támogatják a lengyeleket, és ennek bizonyítéka, hogy Isten a hősök mellé áll. Az utolsó verssorban – „Szenvedéseiben fokozza dicsőségét” összpontosul a lengyelek feláldozásának és mártírológiájának erkölcsileg legmagasabb értékelése. Ez tulajdonképpen a haza függetlenségéért adott élet indoklása.

Mindkét versszak a szimmetria szabályai alapján van felépítve. Ezeket a következő kifejezések alkotják – az első versszakban „Isten...”, a másodikban „Te!”. Az utolsó verssorok szintén párhuzamosak egymással. A jelentőséggel bíró szó ebben az esetben a „szenvedés”.

A himnusz kiemeli Isten erejét és igazságosságát. Egyértelmű erkölcsi megkülönböztetéseket vezet be, szembe állítva a lengyelek hősiességét a negatív tulajdonságokkal teli pusztító és szabadságellenes erőkkel szemben. A vallási, politikai és erkölcsi tartalmak történelmi vonatkozású összekapcsolása, a himnusznak egyértelmű republikánus gondolkodást kölcsönöz. Ennek lényege olyan állampolgári közösségek kialakítása, amelyek felelősséget vállalnak a haza sorsáért és jövőjének alakulásáért.

3. SZEMÉLYES TANÓRA

1984. november 3-án Varsó Żoliborz kerületében a szt. Stanisław Kostka templomnál menyasszonyommal (ma feleségemmel) együtt álltunk a többezres tömegben. Az Állambiztonsági Szolgálat munkatársai által meggyilkolt Jerzy Popiełuszko atyát búcsúztattuk. Amikor felhangzott az *Isten, ki Lengyelhont*, mindenki, kivétel nélkül azt énekelte: „Szabad hazánkat add, ó, vissza nekünk!”. Ez hatalmas éneklés volt és a szabadság ellenségeinek tényleg félelmetes.

Hozzá kell tennem, hogy épp akkor az Alojzy Feliński utcán álltunk. És ilyen formán a himnusz történelme körbeért.

Noé bárkája